

Тереховська Л.М.

здобувач,

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ПОРІВНЯННЯ З ОРУДНИМ ВІДМІНКОМ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ ЧИННИК ЕСТЕТИЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ ПОСТМОДЕРНОЇ ПОЕЗІЇ)

Дослідження порівняльних конструкцій із орудним відмінком є важливим чинником під час вивчення поетичної мови, оскільки вони відображають індивідуально-авторські асоціації та мовну картину світу кожного поета. Образні конструкції з орудним відмінком важко назвати чисто порівняльними, оскільки вони зберігають деяку метаморфозність.

У поетичному постмодерному мовленні порівняння з орудним відмінком стали продуктивними стилістемами. Специфіка конструкцій з орудним відмінком у порівняльному значенні полягає в поєднанні об'єкта й показника порівняльних відношень в одній лексемі, а саме: об'єкт виражений лексичним значенням слова, а показник – граматичним (формою орудного відмінка).

Орудний порівняння, уживаний переважно з дієсловами, виражає якісну характеристику дії або стану й залежить, зазвичай від дієслів руху.

За тематичними групами лексичних значень, з якими може вживатися орудний порівняння, іменники можна розподілити так:

1) назви тварин та птахів: «*Вимерлим сумчастим вовком виє в мені моя пам'ять*» [10, с. 38]; «*Це вище, ніж атлет, що гне залізні штанги, і навіть – ніж лемур, що нявкає котом*» [2, с. 6]; «*...зайцем вскочила в поїзд...*» [6, с. 18]; «*І совою Міневри у вікна вдивляється ніч*» [5, с. 95]; «*втікають наші душі кажанами*» [11, с. 124]; «*Бджолою дня з хмільної ружі / Спиваю сонячні меди!..*» [6, с. 34]; «*Я іду, і за мною захеканим псом поспішає уранішня / вулиця*» [6, с. 28];

2) назви рослин та їхніх частин: «*Червоніємо суницями й малинами, запахуцими ясними полуницями і звірятами – гарячими лисицями, – спалахнувши враз, до сонця линемо*» [1, с. 74]; «*А тіло тим часом тектиме корчами, мов ковдра, що хоче скинути хворий*» [4, с. 48]; «*Та тіло*

розповзається, а дух / в світи женеться перекотиполем» [15, с. 106]; «А біль, що то вибухнув корчем у тілі тіснім, / знов мене вирвав звідтіль...» [7, с. 242] «Кущем небесним зацвіла ясна ілюмінація...» [1, с. 40];

3) назви явищ природи: *«І в пучки вступає морозом сила відьмацька» [4, с. 11]; «Благатимеш у долі лиш одно: / Дощем навипиньки увійти в ворота» [6, с. 57]; «всі слова зійшли снігами» [14, с. 61]; «снігом світять сумні ліхтарі» [14, с. 93];*

4) назви реалій природи, просторових об'єктів: *«У вилом стелі шумким крижаним зорепадом / Рине Космос» [4, с. 48]; «То лється світло небосхилом синіх веж» [11, с. 62]; «Землетрусом іде життя» [4, с. 78]; «На світ упала тінню манія / вогню і крові» [15, с. 66]; «його погляд накладається карою тінню» [14, с. 118]; «Раптово так весняні холоди / Упали. Не морозами – туманом» [9, с. 17];*

5) назви конкретних предметів: *«І світло давкою пов'язкою ляже на звужені очі...» [5, с. 31]; «І гармошкою бгаються обриси ніжні й тонкі» [5, с. 81]; «А на ній земля золотим подолом / Рине у море, тюльпанно спадає» [15, с. 90]; «Він тобі зійшов стовпом зі світла і повив тебе, як чистий прапор» [1, с. 78];*

б) назви сукупностей: *«Згустком бринючого сонця завмерли на / щоках вії» [4, с. 84]; «І зграєю галок злітають в повітря вокзали» [5, с. 135];*

7) назви осіб: *«Скинутим янголом зірка додолю летить!..» [4, с. 80]; «Вгрузаєш у ринь – астронавтом у місячний пил» [5, с. 76]; «Архангелом світанку ти летиш» [11, с. 62]; «це річка / в ній затока а в ній плюскочуться жінки данаями з дунаю» [2, с. 28]; «Ждеш мене ти – Мефістофелем в чорній сорочці» [7, с. 239];*

8) назви речовин: *«Все шумовиння дня в очах осіло сіллю...» [6, с. 46]; «І посипались попелом коси в жертвний вогонь...» [5, с. 17]; «і несподіваний дощ видається порохом спогадів» [11, с. 21]; «Піском цементовим січуться / слова, котрих я не сказала...» [5, с. 135].*

Додаткових стилістичних відтінків набувають вислови, у яких об'єкти зіставлення зазнають інверсії. Це відбувається за уподібнення неживих об'єктів істотам («І сивий дощ провісником снігів / Шкребеться у вікно» [9, с. 12]) і навпаки – живих до неживих («з кутка вибігає пацюк –

цитатою з Хвильового...» [4, с. 43]; «погойдаєшся чорною грушею павлику пане» [2, с. 25]).

У поетичній мові помітна тенденція до використання абстрактних назв, ужитих у формі орудного відмінка, у ролі суб'єкта порівняння, що допомагає яскравіше передати психологічний стан людини: «Я відображенням у каві затремтів» [11, с. 80]; «Отак ми стоїмо, як скуті на Майдані / прокляттям родовим, а прапори – в руках» [12, с. 102]; «Як вибухає між пальців огненними ядрами Розум» [6, с. 12].

За умови еліптичних скорочень вислову в зазначеному функціонально-синтаксичному оточенні орудний відмінок починає виконувати роль предиката: «Обрисом у блакиті – / рухлива темрява». [11, с. 110].

І. Р. Вихованець виокремлює в семантичній парадигмі орудного відмінка перехідне значення між суб'єктним та інструментальним. Ідеться про сему «стихійний реалізатор дії» [3 с. 131], яка охоплює переважно назви об'єктів та явищ природи, напр.: «...ліхтарі сонцями позвисали над юрбою...» [13, с. 48]; «Кров знаком водяним проступить на папері» [5, с. 123]; «Або ще пригадується пісня – / Стародавнім гірким акордом» [10, с. 16]; «І знову віри набухає в мені виногронами слів» [7, с. 21].

У межах порівняння грамема орудного відмінка зазвичай виконує атрибутивну функцію: «...Де пальми стоять витинанками / у блиску води і піску» [8, с. 16]; «це тільки майстерня відколотим кубом / прозорим, підхоплена нуртом, ниряє по водах...» [4, с. 44]; «Коли по вікнах пасмами зміїстими / Стікає дощ і світло ліхтарів» [10, с. 25]. Орудний відмінок, сполучаючись із предикатами, що містять сему звуку, здатен відображати яскраві слухові образи: «Ударяючись, думка об думку / металом услід проскрегоче» [5, с. 48]; «і заморські наймення / вибухали на плитах вогнем» [2, с. 45]. Вступаючи у валентні зв'язки з дієсловами, що містять сему світла, грамема орудного відмінка набуває в тропі такого самого відтінку, хоч основне значення іменника не має подібної семи («Татарським оком світить крук в мені» [11, с. 86]), або ж і предикат, і іменник в орудному відмінку мають спільну сему, яка поширена й на суб'єкт порівняння («Тільки спалахом магнію зблисне хвилина оця» [5, с. 50]). Із наведених прикладів видно, що в порівняльних

конструкціях семантичний варіант грамеми орудного відмінка залежить від природи предиката.

Порівняння з орудним відмінком є важливим чинником індивідуально-авторського стилю. Завдяки їм можна простежити особливості поетичної мови майстрів слова. Зокрема, яскравими порівняльними конструкціями насичена творчість Віктора Неборака: *«камінним лісом замок / довкола тебе знов росте як сон»* [11, с. 88]; *«Лихим камінням губи впали, / і голос льодом стиг у горлі»* [13, с. 65]; *«одна монета лягала в долоню «орлом» / друга – «решкою»»* [12, с.53]; *«так ось колись ця лінія / ущільнена до матерії чорних дір / перерветься крапкою тиші»* [14, с. 22]. Порівняння Олександра Ірванця більше тяжіють до використання іменників на позначення явищ природи: *«В нас навіть кров з минулим запеклася / І запеклася струнами дощу»* [10., с. 30]; *«А в чорних його окулярах / Двома іскорками лежало сонце...»* [9, с. 29]; *«І ходить будинками / сновидою місяць, спиняє годинники, / у сні заглядає...»* [9, с. 43].

Орудний відмінок у порівняльних конструкціях виконує об'єктну функцію. У порівняннях такого типу зливаються семи суб'єкта й об'єкта, що допомагає виокремити спільну ознаку двох компонентів у межах тропу.

Список використаних джерел:

1. Андрухович Ю.І. Середмістя: Поезії // Київ, 1989. – 101 с.
2. Андрухович Ю.І. Екзотичні птахи і рослини: Поезії // Київ, 1991. – 104 с.
3. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови // Київ, 1987. – 232 с.
4. Забужко О.С. Автостоп: Поезії // Київ, 1994. – 95 с.
5. Забужко О.С. Диригент останньої свічки: Поезії // Київ, 1990. – 143 с.
6. Забужко О.С. Травневий іній: Поезії // Київ, 1985. – 64 с.
7. Забужко О.С. Друга спроба: Вибране // Київ, 2009. – 432 с.
8. Ірванець О.В. Вірші останнього десятиліття. 1991–2000 // Львів, 2001. – 32 с.
9. Ірванець О.В. Вогнище на дощі // Львів, 1987. – 117 с.
10. Ірванець О.В. «Тінь великого класика» та інші вірші: Поезії // Київ, 1991. – 72 с.
11. Неборак В.В. «Літаюча голова» та інші вірші // Львів, 2005. – 304 с.;
12. Неборак В.В. Вірші з вулиці Виговського // Львів, 2009. – 116 с.
13. Неборак В.В. Бурштиновий час; Ірванець О.В. Вогнище на дощі; Рачинець С.П. Запах Вітру: Поезії // Львів, 1987. – 118 с.
14. Неборак В.В. Alter ego: Поезії 1980–1990 років // Київ, 1993. – 126 с.
15. Неборак В.В. Повторення історій // Київ, 2005. – 108 с.